

Božena Tokarz: *Med destrukcijo in konstrukcijo – poezija Srečka Kosovela v kontekstu konstruktivizma*. Katovice: Šlezjska univerza, 2004.

Knjiga z naslovom *Med destrukcijo in konstrukcijo – poezija Srečka Kosovela v kontekstu konstruktivizma* je dopolnitev obsežnega in dolgoletnega raziskovalnega dela avtorice Božene Tokarz. Delo je izšlo leta 2004 pri Šlezjski univerzi v Katovicah. Sestavljeno je iz šestih daljših, na 217 straneh predstavljenih poglavij, začenja ga kratek uvod. Študija je napisana v poljščini, z izjemo povzetkov v slovenščini in francoščini, ki jo zaključujeta.

Avtorica Božena Tokarz je redna profesorica na Inštitutu za slovansko filologijo Šlezjske univerze v Katovicah, je vodja Oddelka za literarno teorijo in prevajalstvo, raziskovalka poljske in slovenske poezije 20. stoletja. Že dolga leta se ukvarja s primerjalno književnostjo, literarno teorijo, teorijo prevajanja in zgodovino poetike. Napisala je več kot sto recenzij, literarnih esejev, razprav, člankov, ki so bili objavljeni v Sloveniji, na Poljskem in drugod v tujini.

Na Poljskem je Kosovel malo poznan. Prevedenih je le nekaj njegovih pesmi, ki so bile pred leti objavljene v antologijah slovenske poezije (Marian Piechala, 1973, in Katarina Šalamun – Biedrzycka, 1995). Božena Tokarz se je z bogato pesniško ustvarjalnostjo Kosovela prvič srečala v Sloveniji. Ugotovila je, da je Kosovelova poezija zelo blizu poeziji poljskih pesnikov 20. stoletja, ki so delovali v okviru konstruktivizma krakovske avantgarde. Rezultat teh premislekov je pričujoča knjiga.

Prvo poglavje z naslovom *O literarnih reprezentacijah resničnosti*. Kosovel, Peiper, Przyboś prinaša predvsem analizo različnih oblik reprezentacije resničnosti, ki so nastajale pod vplivom nove tehniške civilizacije.

Pesnike so povezovali skupna ideja konstrukcije, pesniški pogled na resničnost in zavest, da mora nova poezija upoštevati spremembe, ki nastajajo v resničnosti. Pesnika krakovske avantgarde sta omenjeno idejo vpeljevala v estetsko obliko pesmi in novo človeško čutnost, Kosovel pa v konstrukcijo novega človeka, ki naj bi duhovno in moralno ustrežal potrebam svojega časa.

Kosovelova poezija spada v t. i. zgodovinsko avantgardo. Božena Tokarz dokazuje, da je njegova pesniška ustvarjalnost svojevrstna sinteza njenih smeri. Pesnik se je odločil za preizkus izraznih sredstev futurizma, konstruktivizma in ekspresionizma. Avtorica meni, da je za Kosovelovo delo najbolj pomemben konstruktivizem (bolj kot konstruktivnost) in ekspresionizem zaradi metafizične perspektive, duhovnosti in čustvovanja.

Konstruktivistična tehnika je pripeljala k sindromu izgubljenosti posameznika v nasprotjih. Nasprotja zagotavljajo resnično podobo sveta, so sestavni del vsakdanjega življenja. Urejanje resničnosti avtor prepušča bralcu. V reprezentacijah resničnosti poleg podobe najdemo tudi pričevanje.

Razlike med poezijo Kosovela in pesnikov krakovske avantgarde so po mnenju avtorice posledica njihove estetske zavesti ter različnih kulturnih in političnih okolij oz. situacij, v katerih so ustvarjali.

Oba poljska pesnika sta zavrnila utilitarno vlogo poezije (posledica poljske osvoboditve). Prav tako se nista več zavzemala za titanizem in mesijanstvo, takšna literatura je bila na Poljskem aktualna v obdobju romantike.

Peiper in Przyboš v svojih reprezentacijah resničnosti ne uporabljata pričevanja. Poskušata zajeti celoto in urediti kaos sveta, v katerem vidita prisotnost ideje strukturalizma. Prihodnost človeštva vidita v razvoju znanosti, umetnosti in tehnike. Tehnika je bila po njunem mnenju posledica razvoja človeške misli in je pripeljala k spremembi »duše« sveta in človeka. Avtorica dodaja, da je Peiper oblikoval poljski program pesniškega konstruktivizma (članki: *Metafora sedanjosti, Poezija kot gradbišče, Novo ustvarjanje*). Predstavil je pesniško-slikarski pogled na resničnost.

V drugem poglavju *Med kosi in integrali* se je avtorica lotila interpretacije in razčlenbe *kosov*. Pesmi spadajo v konstruktivistični tok Kosovelove poezije.

Božena Tokarz posebej izpostavlja dejstvo, da je Kosovel podobno kot ostali avantgardisti verjel v organskost sveta in človeka, Zemlje in vesolja. Ob tem ga je skrbelo, da se mu lahko v razmerju med poezijo, človekom in resničnostjo zamegli ideja celote. Prepričan je bil, da nova resničnost potrebuje novega človeka – človeka, ki bo človeški, občutljiv, logičen in etičen. Ravno v tem se kaže izrazit antropocentriem Kosovelove teorije. Avtorica pravi, da se je distanciral od elitne umetnosti in njene estetizacije. Zavedal se je potrebe prilagajanja umetniške ustvarjalnosti novi zaznavi, ki jo je izoblikovala ikonosfera.

Kosovel je postal zelo priljubljen v času postmodernizma. Odlikovali so ga sposobnost, način pesniškega videnja in poetika nasprotij. Avtorica se v študiji posveča Kosovelovemu odnosu do človeka. Ugotavlja, da je podobno kot ostali avantgardisti težil k temu, da bi zajel celoto človeka. Njegova besedila so spominjala na »odprta dela«, fascinirale so ga različne

umetnosti in sredstva sporazumevanja, npr. fotografija, slikarstvo. Uporabljal je vizualne možnosti besede: grafijo, tipografijo. Zavračal je mimetizem in govoril o krizi umetnosti.

Razlagalci Kosovelove ustvarjalnosti so se večinoma strinjali, da so *kosi* izraz konstruktivistične estetike, *integrali* pa revolucionarnega humanizma, ki se nagiba k celostnemu človeku. Božena Tokarz je drugačnega mnenja. Trdi, da so *integrali* pesniško še neobdelana ideja človeka in poezije. *Kosi* so neke vrste pesniška konstrukcija, *integrali* pesniški razkroj.

Avtorica izpostavlja tudi dejstvo, da je *integral* matematično-fizikalni pojem, ki ga je Kosovel uporabil v obdobju svojega konstruktivističnega navdiha. Izkoriščal je kemijske in matematične znake, informacijske kode in se na ta način približeval k spoznavanju resničnosti. Predvsem sta ga zanimala bistvo resničnosti in človek, ki je v njo vpisan. V tem procesu je potreboval tako čustva kot razum. S pomočjo čutov je vključeval elemente vizualizacije, iskal pesniške ekvivalente, ki naj bi bili čim bolj blizu novi ikonosferi, razum pa je avtorja usmeril k matematiki.

Poglavje avtorica zaključuje razlago o Kosovelovem odnosu do sodobne tehnologije. Kosovel je namreč priznaval veliko vrednost znanosti v spoznavanju resničnosti, obenem pa je zavračal avtomatizacijo, ki je prinašala s seboj nenehno razvijajočo se tehnologijo, katera je temeljila na znanosti. V umetnosti je videl spoznavne vrednosti, ki naj bi služile človeku. V svojih pesmih je večkrat izražal vero v novega človeka, videl pa je tudi nevarnosti nove civilizacije. Konstruktivizem je bil za pesnika način iskanja absolutnega človeštva v poeziji.

Namen tretjega poglavja *Konceptualizacija zaznavanja: videnje in vizija* je predstavitev vpliva nove inkonosfere 20. stoletja na izrazna sredstva in pesniško strukturo Kosovela in Przyboša.

V prvem delu poglavja avtorica izpostavlja dejstvo, da so se na pod vplivom tehniške civilizacije spreminjajočo se resničnost prvi odzvali slikarji. Na ta način so sooblikovali novo ikonosfero. Pesnike in slikarje so povezovala skupna umetniška stališča v odnosu do spreminjajočega se sveta, v katerem je dominacija slike in gibanja ustvarjala nove oblike videnja. Sodelovanje pesnikov s slikarji je prineslo nove ideje, katerih bistvo je bilo iskanje drugačnih inspiracij v obeh umetniških zvrsteh.

Na začetku avtorica popisuje dejstva, ki so bistveno vplivala na pesniško ustvarjalnost mladega pesnika. Za razvoj Kosovelove poetike je bilo zelo pomembno obdobje, v katerem je sodeloval s slikarjem Černigojem. Ta je težil k umetniški revoluciji v Ljubljani. Kosovelu je predstavil strukturalen pogled na resničnost. Zanimal ga je proces zaznavanja, ustrezen način videnja umetnosti ter položaj naslovnika. Zavedal se je, da okolje in vsebina notranjega očesa bistveno vplivata na videnje.

Rezultat sodelovanja Kosovela s Černigojem je vizualizacija pesniškega besedila. Njegovih pesmi ne smemo samo brati, ampak je treba te pesmi tudi videti. To velja zlasti za njegovo konstruktivistično poezijo. Avtor je vključeval elemente grafije, tipografije, prepletal slikarski in literarni kod, avtomatiziral grafiko. Če beremo *konse*, souporabljam o dva načina percepcije: recepcijo in gledanje istega teksta. Avtorica razlaga, da je imela vizualizacija pri Kosovelu eksperimentalen značaj, da je iz tega vzel pomen nove poezije, grafična podoba pa ga ni posebej

zanimala. Slikarstvo se je poglobljalo v filozofijo predmeta (geometrija, fizika – konstruktivizem), medtem ko se literatura po mnenju Kosovela usmerja k novemu predmetu – človeku. In ravno idealen človek, človek dobrega je predmet te nove umetniške relacije.

V nadaljevanju avtorica študije predstavlja slikarske izkušnje poljskega avantgardista. Julian Przyboš je bil član slikarske skupine, ki jo je na Poljskem leta 1929 ustanovil slikar Strzemiński. Zanimal ga je razvoj nove občutljivosti, ki je bila rezultat komunikacijskih sredstev tehniške civilizacije. Podobno kot pri Kosovelu so na razvoj Przyboševe poezije vplivali slikarstvo in njegovi kontakti s Strzemińskim. Od njega je prevzel ustvarjalne teze unizma (način videnja vsakega obdobja je odvisen od načina umetniške prezentacije sveta, upoštevati je treba pravilo enotnosti slike in prostora). Vendar jih ni samo mehansko prenašal v svojo ustvarjalnost. S svojo poezijo je izoblikoval okno, skozi katero je opazoval resničnost, pogled bralca zadržal na jeziku. Prostor v njegovih pesmih organizirata izkušnja videnja in intelektualno spoznanje.

Poudarjena je misel, da pri obeh pesnikih opazimo prevrednotenje pesniških izraznih sredstev pod vplivom izkušenj, ki sta jih pridobila ob sodelovanju s slikarji. Kosovelovo videnje resničnosti izhaja iz domišljije, v kateri je zapisano znanje o predmetu. Znanje, ki ga je človek pridobil z izobrazbo in izkušnjami, oblikuje v človeški zavesti določen model. Avtorica razpravlja o Przyboševem videnju resničnosti, v katerem izhaja iz vizualnih izkušenj. Sodelovanje Przyboša in Strzemińskega je pripeljalo k oblikovanju najzanimivejšega pesniškega predloga v tem obdobju na Poljskem. Pesniško videnje Przyboša so oblikovali oko slikarja in pesnika, razum in vizija,

Kosovela pa oko domišljije pesnika, pri čemer je predmet umetniške relacije idealen človek.

V četrtem poglavju z naslovom *Vidik: čustvo, razum* avtorica poskuša dokazati, kako so vizualno-likovne spodbude pri Kosovelu in pesnikih krakovske avantgarde vplivale na oblikovanje novih estetskih rezultatov.

V prvem delu tega poglavja Božena Tokarz razpravlja o tem, da sta Julian Przyboś in Tadeusz Peiper zelo izrazito predstavila možnosti, ki jih je ponujal konstruktivizem. V svoji poeziji in estetski teoriji sta se osredotočila na predmet, umetniški in kulturni prostor, konstrukcijo in koncept. Konstruktivizem je nakazoval potrebo po soobstoju teh elementov. Peiper je videl spremembe, ki jih je ponujala umetniška ekvivalenca. Za to novo sliko je značilna komunikacija z aktualnim svetom in konkretnimi dejstvi. Zato je bil Peiper prepričan, da nova sedanost potrebuje novo poezijo. Avtor je med seboj usklajeval dve stališči: prvo je govorilo o stalnosti obstoja, in drugo – aktivistično, ki je oblikovalo novo sliko resničnosti – je svet na novo mentalno organiziralo.

Oba avtorja sta se po mnenju avtorice zavedala, da je pot k novemu bistvu pogojena z dekonstrukcijo obstoječe slike. Posamezni elementi te slike naj bi odkrili nove, do sedaj še nepoznane pomene zaradi drugačnega pogleda na resničnost. Takšna je bila na primer konstrukcija Peiperjeve metafore.

Pri obravnavi problematike avtorica izhaja iz prepričanja, da je Kosovelovo poezijo oblikovalo nasprotje med destrukcijo in konstrukcijo, subjektivizmom in objektivizmom. Posebno mesto v njegovih konstruktivističnih pesmih imajo čustva. So nadgradnja dejstev, dogodkov in nasprotujejo humanitarnim potrebam.

Človek kot osrednji predmet Kosovelove poezije je biološko-psihološka celota. Njegova konstruktivistična ustvarjalnost je bila izraz intuicije. Avtorica določa območje njegove poezije: med destrukcijo, ki registrira zaznave resničnosti, in potrebo po konstrukciji in harmoniji. Destrukcija je za avtorja element konstrukcije. Pomemben element prostora je kaos, ki oblikuje samega avtorja in njegovo delo.

Kosovel ni zavračal moderne tehnologije, nasprotno, izkoristil je možnosti, ki mu jih je ponujala pri ustvarjanju nove ikonofsere. Ima ambivalenten odnos do civilizacije. Nasprotuje avtomatizmom. Človek ni mehanizem, je duša in čustvo. Avtorica poudarja, da so najpomembnejše besede v Kosovelovi poeziji razum, čustvo, duša. Za poljske avantgardiste sta bila pomembna razum in čustvo, duša pa ne. V poeziji Peiperja in Przyboša je človeška vsebina (razum in čustvo) racionalizirana v načinu govora, v pesmi, v besedi.

Pri Kosovelu duša pride bolj do izraza. Avtor se je zavedal, da svet napreduje, se razvija in da ljudje črpajo nova sredstva za življenje iz civilizacije, katera jemlje človekovo dušo. Zato mora človek imeti razumen pristop do civilizacije. Prevzeti mora samo tisto, kar služi razumu, čustvom in duši. Opozarja na nevarnosti za poezijo, to sta tehnologija in politika, ki človeka privlačita. Naloga pesnika je iskati druga izrazna sredstva, spremembo ekspresije poezije.

Poglavje *Pesniška izkušnja gibanja* govori o vplivu gibanja na konstrukcijo subjekta. Pesniki 20. stoletja so v svoji ustvarjalnosti posebej poudarjali gibanje. Le-to je pripeljalo k spremembi položaja subjekta, ki je svoj biološki ritem prepustil lastnim tehničnim iznajdbam in se znašel pod njegovim potenciranim vplivom.

Gibanje je bilo za pesnike konstruktivizma izjemno zanimiv pojav. Avtorji 20. stoletja so gledali na gibanje kot na odkritje 20. stoletja, ki je prinašalo nov navdih in energijo v znanost, umetnost in življenje.

Božena Tokarz predstavlja razlike med Przybošem in Kosovelom, ki sta različno razumela gibanje. V Przyboševi poeziji je človek dejavni udeleženec gibanja, daje umetniški smisel sliki sveta, ki jo oblikuje. Oba pesnika združuje prepričanje o povezanosti človeka s prostorom skozi biološki ritem. Rezultat takšne povezanosti je za Przyboša metafora. Dinamična metafora ima v pesmih osrednjo vlogo, s katero avtor uveljavlja avtonomijo poezije. Predstavlja preskok naslovnikove pozornosti s funkcije dela na samo delo. Za Kosovela gibanje pomeni inspiracijo, novo energijo (gibanje ni samo mehanika). Eksistenca celega sveta temelji na gibanju, v svetu je vedno moč ustvarjanja. Kosovel razume gibanje kot misel – elektriko, medsebojnost in tehniko.

Kosovelov subjekt obkroža gibanje in zato bi avtor zelo rad uredil navidezni kaos, v katerem se nahaja zaradi gibanja, in nakazal celovitost, da bi jo lahko sestavljal, in tako iskal prvine sveta, veselja, človeka. Avtorica pojasnjuje izvor naslova *Integrali*. Po njenem mnenju je Kosovel uporabil matematični izraz *integral*, ker integral pomeni dejavnost in v tej dejavnosti iščemo najprej funkcijo in nato njene prvine. Razlaga, da je integralno delovanje vedno iskanje prvine.

V zadnjem poglavju z naslovom *Pesnikova vloga in diskurz o poeziji* se je avtorica osredotočila na to, kako Kosovelov svetovni nazor opredeljuje pesnikovo vlogo in pesniške ustvarjalne vizije.

Kosovel je imel filozofski pristop k poeziji (sam je tudi študiral filozofijo). Ukvarjal se

je z vprašanjem funkcioniranja poezije v sodobnem svetu. Njegova pesniška filozofija se je navezovala na mnoge filozofe: Husserla, Kanta, Nietzscheja, Tagoreja. Avtorica pojasnjuje, da je pri Nietzscheju človek močnejši kot pri Kosovelu. Kosovelov človek jemlje moč iz trpljenja, ki je drugačno kot Nietzschejevo trpljenje. Pri Kosovelu človek ni močan zaradi svoje vloge in mesta v svetu, ampak zaradi svojega trpljenja. To trpljenje vodi v eksistencializem. Človek postaja močan z izkušnjami, ki jih pridobiva. Svet, človek in vesolje ustvajajo celoto. Pesnik je bil za Kosovela posrednik celostnega sveta in vesoljstva ter varuh duhovnosti človeka. Poskušal naj bi združevati idejo titanizma z vlogo udeleženca v sedanjosti.

Božena Tokarz je zelo slikovito prikazala razlike med poljskim in slovenskim konstruktivizmom. Delo brez dvoma sodi med vidne dosežke njenih raziskav o pesniškem konstruktivizmu tega obdobja.

Predstavila in pojasnila je teme pesniške reprezentacije resničnosti, konceptualizacije zaznavanja, razmerja med subjektom in objektom, pesniške izkušnje gibanja ter vloge pesnika in njegovih pesniških pričakovanj. Dokazala je, da je Kosovel – če konstruktivistični tok njegove poezije opazujemo v kontekstu poljskega konstruktivizma – predhodnik 21. stoletja.

Razvidno je, da je odlična poznavalka ne samo poljskega in slovenskega konstruktivizma. Opira se na svojo bogato razgledanost v evropskem prostoru. Zaveda se univerzalnosti Kosovelove poezije, ki vsebuje veliko človeško bogastvo. Je namreč eden redkih pesnikov, ki še vedno živijo z nami in so vedno bolj berljivi.

Študija predstavlja pomemben prispevek k poznavanju in vrednotenju Kosovelove pesniške ustvarjalnosti.

Knjiga ni monografija, njen cilj ni celovita predstavitev Kosovelove poezije. Zato avtorica ni obravnavala recimo vpliva del Leva Tolstoja in razmislekov Rabindranatha Tagoreja na Kosovela, ki ju pesnik omenja v svojih dnevnikih.

Mislim, da bi bilo prav, da bi knjiga čim prej dobila svoj prevod v slovenščino in s

tem postala dostopna slovenskemu bralcu. Lahko bi kot študijsko gradivo koristila študentom slovenščine in poljščine, ki bi se na ta način seznanili z razsežnostmi slovenskega in poljskega konstruktivizma.

Agata Glaz

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
agataglaz@gmail.com